

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

28ste JAARGANG, NUMMER 2, FEBRUARI 1992

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:

Schouw 48-11

8232 BD Lelystad

Postgiro 30 76 95

DE ONDEROFFICIEREN VAN HET KAPITAAL IN DE WW?

De berichten in de pers van de laatste maanden over het einde van de 'koude oorlog' en over het verkleinen van de uitgaven voor defensie, zijn niet de aanleiding voor dit artikel. Wij doelen op heel andere officieren, namelijk op de 'witte boorden', op het middenkader, op die groep die Marx eens de officieren van het kapitaal noemde.

Want wat is er aan de hand? Bij reorganisaties in een toenemend aantal grote bedrijven blijken het met name de 'witte boorden' te zijn, die worden ontslagen. In de vorige crisis, aan het begin van de jaren '80, waren het vooral de arbeiders, 'blauwe boorden', die er uit vlogen. Dit is trouwens geen kenmerk van alleen de crisis van het begin van de jaren '80, maar het zijn vrijwel steeds vooral de arbeiders geweest die op straat werden gezet, wanneer de rendementen van het kapitaal te klein werden.

Het zou natuurlijk toeval kunnen zijn, dat nu eens het middenkader aan den lijve ervaart hoe het kapitalisme met mensen omgaat, dat het mogelijk is dat het om een eenmalige gebeurtenis gaat. Er zijn echter sterke aanwijzingen, dat het veel meer is dan dat, dat het om een trendbreuk gaat.

Om dit duidelijk te kunnen maken, moeten we ons verdiepen in de eigenlijke functie van het middenkader. Wat doen ze nou eigenlijk? Eén van de meest bekende dingen is datgene wat ze (meestal) niet doen: daadwerkelijk solidair zijn bij stakingen. Wanneer in een bepaald bedrijf de arbeiders het werk neerleggen, doet 'het kantoor' bijna nooit mee. Ze staan al dan niet schaapachtig achter de ramen van het kantoor te lachen om die 'stomme' arbeiders die in de regen staan te posten voor die 'paar rotcenten'. Er zijn nog wel verdergaande reacties bekend van 'witte boorden' op arbeidersstrijd. De fascistische in de jaren '30 rekruteerden een niet gering deel van hun aanhang uit deze mensen, gevangen als zij waren (en zijn) tussen het aambeeld van het kapitaal en de moker van de arbeidersklasse.

het controleren van de arbeiders en het afdwingen van discipline is vanouds een zeer belangrijke taak van het middenkader geweest. Er bestaat evenwel een tendens tot, zoals dat zo fraai heet, plattere organisaties. Hiermee wordt bedoeld dat er minder hiërarchische niveaus in het bedrijf bestaan. In toenemende mate wordt het werk zo ingedeeld, dat een groep arbeiders een 'taakgroep' vormt, die een bepaald deel van de produktie

voor zijn rekening moet nemen en daar ook zelf voor verantwoordelijk is. Mat name in Japan wordt deze manier van werken veel toegepast. De bedoeling hiervan is dat de arbeiders meer plezier in hun werk hebben en dus meer en beter werk leveren. Uiteraard kan deze tendens maar tot op zekere hoogte worden doorgezet. Wanneer immers de arbeiders steeds meer verantwoordelijkheid krijgen toebedoeld, zullen zij merken dat zij het eigenlijk best helemaal zonder de bazen kunnen. Bepaalde bedrijfsadviseurs waarschuwen dan ook tegen 'overdrijven' omdat dat „snel kan ontaarden in chaos”.

De tweede belangrijke taak van het middenkader is de administratie van alles wat er in het bedrijf gebeurt. Een hele hoop van dit werk valt steeds meer weg, althans wordt steeds meer met behulp van komputers gedaan, waardoor het met minder mensen en veel sneller kan gebeuren. Op die manier kan een hoop geld bespaard worden op mensen die voor het kapitaal wel noodzakelijk werk, maar geen produktief werk verrichten, want alleen produktie-arbeiders zorgen voor meerwaarde. De loonadministratie die nog niet zo lang geleden maandelijks met de hand moest worden gedaan, zit nu in de computer. De mensen die bij banken en verzekeringsmaatschappijen werken, merken al aan den lijve wat de ontwikkelingen zijn: daar loopt het aantal stafmedewerkers enorm terug.

Deze ontwikkeling zorgt er dus voor dat er veel minder 'witte boorden' nodig zijn. Een ander, minstens even belangrijk gevolg hiervan is, dat de 'witte boorden' qua sociale positie 'echte' arbeiders worden. De enorme verschillen tussen produktie-arbeiders en kantoorpersoneel nemen af. De belangen van beide groepen zullen meer gelijk gaan lopen.

Nog op een andere manier zitten er zeer interessante aspecten aan deze ontwikkelingen. Het werk in de fabrieken is de laatste jaren sterk veranderd, er is zeer veel geautomatiseerd. Er zijn steeds meer arbeiders van wie het werk bestaat uit het bedienen en in de gaten houden van regelpanelen van komputergestuurde produktieprocessen. Dus ook voor wat betreft de inhoud van het werk is er een tendens dat de 'witte' en de 'blauwe' boorden dichterbij elkaar komen. De huidige automatiseringsgolf, die de komende jaren tot op dit moment nog onvoorstelbare veranderingen in het produktieproces zal leiden, versterkt zodoende de tendens tot eenwording van de arbeid. Hiermee bedoelen wij dat de specialisatie van de verschillende soorten arbeid de neiging heeft te verdwijnen. En hiermee verdwijnen dus ook de verschillende gespecialiseerde kwalifikaties: de arbeid wordt tot algemeen menselijke arbeid. En dit brengt de sociale revolutie een stap dichterbij.

Uiteraard zijn dit alles nog maar aanzetten van ontwikkelingen die nog niet algemeen verspreid zijn, maar voor de perspectieven van de zelfstandige arbeidersstrijd zijn ze van het grootste belang.

— o —

W A A R T O E L E I D E N J E L T S I N S H E R V O R M I N G E N ?

Als vooraanstaande figuren uit het Russische openbare leven, politici, ekonomen of journalisten, van een dreigende katastrofe spreken, wat moet men zich daarbij dan voorstellen? Zo luidde de vraag die wij in het vorige nummer van *Daad en Gedachte* aan de orde stelden. Een van de mogelijke antwoorden hierop is gegeven door de Moskouse economische expert Oleg T. Bogomolov, die al gedurende verscheidene jaren het Kremlin van advies heeft gediend. Hij was medewerker van Gorbatsjov, maar werd bijzonder teleurgesteld door diens besluiteloosheid wanneer het er om ging economische beslissingen te

nemen. Sinds het vorige jaar is hij een van de adviseurs van Boris Jeltsin. Maar daarmee wil niet gezegd zijn, dat de president van de Russische Federatie een economisch beleid voert dat Bogomolov voor juist of verstandig houdt.

Kort geleden heeft Bogomolov te kennen gegeven, dat de economische koers van Jeltsin hem reden tot zéér grote bezorgdheid geeft. De prijzen zijn volgens hem niet meer te controleren. „Ze stijgen onophoudelijk en er zal, anders dan de regering belooft, geen sprake van zijn dat ze zich over ongeveer een half jaar zullen stabiliseren en vervolgens zullen vallen. Het zal tot een loon- en prijsspiraal komen; er worden steeds hogere looneisen gesteld. Daarnaast zal men een toename van de kriminaliteit zien. Het volk is jarenlang door de respektievelijke regeringen geplunderd. Nu zal het op zijn beurt plunderen. Dat is zijn methode van verzet.

Bogomolov is realist. Hij beseft terdege, dat een uitgeplunderd volk niet in staat is om – zoals bijvoorbeeld bij privatiseringen in Groot-Brittannië gebeurde – aandelen te kopen. Hij is voorstander van een heel ander soort privatisering. Hij wil het grootste deel van het staatseigendom via certificaten kostenlos onder alle volwassen burgers verdelen. „Anders”, meent hij, „zijn explosies, muiterijen en opstanden onvermijdelijk.”

Het pessimisme van de realist Bogomolov ten aanzien van de economische stabilisering wordt niet gedeeld door een andere Russische ekonoom, de vice-premier Jegor Gaidar. „Ik ben optimist”, heeft hij verklaard, „maar bepaald geen overdreven optimist. Tegen het eind van dit jaar zou er best een terugslag kunnen komen, gepaard gaande met het overdovende geschreeuw van het woedende volk, maar zonder dat er een halt wordt toegeroepen aan de democratische ontwikkeling.” Niettemin is Gaidar overtuigd van de mogelijkheid de inflatie terug te dringen en de economie te stabiliseren. „Maar de daarvoor bestemde maatregelen”, zegt hij, „zullen niet meteen tot een stijging van de produktie of van de levensstandaard voeren. Ik twijfel er niet aan, of het snelle stijgen van de prijzen en het verlies van arbeidsplaatsen zullen spontane uitbarstingen van ontevredenheid tot gevolg hebben. Botsingen met zo goed als alle sociale groepen zijn onvermijdelijk.

Ronduit pessimistisch van toon is een prognose van het Centrum voor Economisch en Politiek onderzoek, dat onder leiding van Grigorii Javlinski staat. „Met het, hoe langer hoe verder, loslaten van de prijzen”, aldus dit Centrum, „worden geen problemen opgelost.” Begin februari werd van deze zijde ook te kennen gegeven, „dat binnen enkele weken rekening moest worden gehouden met georganiseerde massa-akties waarbij economische eisen zullen worden gesteld.”

Opvallend optimistisch heeft zich daarentegen Konstantin Kagalowski uitgelaten, eveneens een economische adviseur van de regering der Russische Federatie. Volgens hem zouden al in de eerste weken na het vrijlaten van de prijzen langzamerhand weer waren in de winkels komen en ook blijven, vooropgesteld, dat de regering er in slaagt de economie te stabiliseren en de inflatie onder controle krijgt. Het een zowel als het ander houdt hij volstrekt voor mogelijk.

Waarover bij al deze prognoses niet gesproken wordt, dat zijn de produktieverhoudingen, dat wil zeggen de verhoudingen waarin de mensen bij de produktie tot elkaar staan. Tot voor kort, laat ons gemakshalve zeggen tot aan het begin van de perestrojka, werden produktie en distributie in principe door de *nomenklatoera*, de bureaucratie van de staat, centraal geregeld. Met dien verstande dat van het principe soms weinig terecht kwam. Formeel werd alles door het plan gedikteerd, in werkelijkheid dikteerde het kapitaal, was het de kapitaalsakkumulatie die maatgevend was voor de ontwikkeling van de Russische samenleving. Deze tegenstelling tussen de schijn en de realiteit, verklaart de politieke

tegenstelling tussen de nomenklatoera en het managerdom, dat — naarmate de genoemde tegenstelling de oorzaak vormde van steeds meer knelpunten — hoe langer hoe klemmender en duidelijker aanspraak maakte op de macht.

Dat er sinds het begin van de perestrojka het een en ander veranderd is, zij het langzaam en aarzelend en zonder tot een uiteindelijke oplossing van de problemen bij te dragen, mag bekend worden verondersteld. Het is in dit opzicht tekenend, dat de in de Verenigde Staten woonachtige Russische journaliste *Jelena Changa* onlangs in een uitvoerig artikel ¹⁾ omtrent de huidige situatie in Rusland de opkomst van een ondernemersklasse (door haar ook aldus aangeduid) signaleerde. De op gang gekomen veranderingen worden door praktisch ieder die er in Rusland zijn licht over laat schijnen „onomkeerbaar” genoemd. Dat zij „onvermijdelijk” waren wordt doorgaans, zowel in Rusland zelf, als in het Westen, verklaard met „het vastlopen van de planeconomie”. De zogenaamde vrije markteconomie zou voor de voormalige Sovjetunie het enig mogelijke alternatief zijn.

Wij houden deze verklaring voor wat al te simpel en wat weinig genuanceerd. En wel in de eerste plaats hierom, dat door de wijze waarop zij is geformuleerd de indruk wordt gewekt, dat planeconomie en vrije markteconomie volstrekt verschillende zaken zijn, die elkander min of meer uitsluiten. Niets is minder waar. Wij hebben niet voor niets van de „zogenaamde vrije markteconomie” gesproken. De „pure” vrije markteconomie bestaat nergens. Zo zij al ooit bestaan heeft, dan op zijn hoogst in de prille begintijd van het kapitalisme, door Marx geanalyseerd en beschreven in *Das Kapital*. In de ruim honderd jaar die sindsdien verstreken zijn is er, wat men genoemd heeft, een *gemengde ekonomie* ontstaan. In de modern-kapitalistische industriële staten van het Westen wordt véél meer gepland dan de enthousiaste pleitbezorgers van de „vrije markteconomie” vermoeden en voor mogelijk houden. Omgekeerd — we hebben daar al eens eerder op gewezen — bevatte de tot voor kort in Oosteuropa tot principe verheven planeconomie meer elementen van een markteconomie dan men bereid was toe te geven.

Wij hebben nimmer planeconomie voor een socialistische vorm van voortbrenging gehouden en de zogenaamde „vrije markteconomie” voor een typische vorm van kapitalistische produktie. Het verschil tussen socialistische en kapitalistische produktieverhoudingen zit hem niet hierin dat ze zich door „plan” of „vrije markt” van elkaar onderscheiden. Planeconomie en markteconomie zijn beide **k a p i t a l i s t i s c h**. Om een antwoord te vinden op de vraag met wat voor een maatschappijvorm men te doen heeft dient te worden gekeken of er al dan niet sprake is van loonarbeid en meerwaardeproduktie. Wie daar naar kijkt komt tot de konklusie, dat er nergens ter wereld van een socialistische samenleving kan worden gesproken.

Wij zijn overigens wel héél lang van mening geweest, dat planeconomie een hogere vorm van kapitalisme was dan de andere en dat men in de planeconomie de toekomst van de kapitalistische volkshuishouding diende te zien. De oprichting in Nederland van Centrale Planbureau's en dat soort instellingen versterkte ons aanvankelijk in deze opvatting. Maar zo denken wij niet meer, ook al heeft dan de toenemende planning in het westerse kapitalisme **s c h i j n b a a r** onze vroegere zienswijze zonderbouwd.

Vraagt men of de ineenstorting van de Russische ekonomie in de laatste jaren van de perestrojka tot onze verandering van zienswijze heeft geleid, dan antwoorden wij, dat dit maar zeer gedeeltelijk het geval is. Ten eerste bewijst de gemengde ekonomie met zijn grote mate van planning, dat planning op zichzelf volstrekt niet tot een economische katastrofe behoeft te leiden. Het Russische staatskapitalisme is niet zozeer als gevolg van

1) In *De Volkskrant* van 31 januari j.l.

de planning in een hoogst ernstige crisis komen te verkeren. De ware oorzaak van de Russische crisis is hierin gelegen, dat met de voortschrijding van de kapitaalsakkumulatie en de kapitalistische ontwikkeling de centrale planning door de nomenklatoera hoe langer hoe meer tot een korset werd, dat het normaal funktionieren van produktie en distributie belemmerde. Dat komt omdat de nomenklatoera een in verhouding tot het geakkumuleerde kapitaal een te groot deel van de geproduceerde meerwaarde voor eigen konsumptie en voor militaire uitgaven benutte.

Uit het bovenstaande volgt, dat de hervormingen van Jeltsin — die overigens de hervormingen van een economisch team zijn en niet die van Jeltsin, die een naar macht strevend politicus is zonder veel verstand van economie — niet in de richting gaan van de invoering van het kapitalisme en dan nog wel een kapitalisme met „pure” markteconomie. Wat in de voormalige Sovjetunie aan de orde, noodzakelijk en onvermijdelijk is, dat is niet de afschaffing van de planning, maar het scheppen van de voorwaarden voor goede planning. Die planning zal, denken wij, niet als twee druppels water lijken op de planning in de gemengde economie, omdat het ontwikkelingsniveau van het Russische kapitalisme niet gelijk is aan dat van het véél en véél verder ontwikkelde in het Westen. Eén van de voorwaarden voor een ander en beter funktionerende manier van planning is ongetwijfeld de privatisering. Deze heeft tot op heden nog weinig, maar in bepaalde opzichten toch wel duidelijk voortgang gemaakt. Een deel van de nomenklatoera heeft namelijk het staatsbezit waarover zij beschikken kon in privé-ondernemingen ondergebracht. Zij heeft daarmee overigens haar monopoliepositie feitelijk kunnen handhaven.

Hoe de Russische volkshuishouding er in de toekomst uit zal zien is een kwestie van de maatschappelijke krachtsverhoudingen. Welk evenwicht tot stand zal komen valt nauwelijks te voorspellen. Maar het is wél duidelijk, dat enerzijds de tijd dringt, anderzijds een lange weg moet worden afgelegd, een weg met vele tussenstations. „Jeltsin”, aldus Bogomolov, „is in de politieke arena verschenen op een tijdstip, waarop de dingen en gebeurtenissen reeds aan hun eigen dynamiek gehoorzamen.” Anders gezegd: de trein is in beweging. Nog staat Jeltsin op de lokomotief. Maar gehoorzaamt die aan hem of gehoorzaamt hij aan de lokomotief? Het is de oude vraag, die heel lang geleden ook Lenin stelde. Een andere vraag luidt, of Jeltsin, wat zijn werkelijke functie op de lokomotief ook moge zijn, tot het eind van de rit daarop zal blijven. Zo nee, bij welk tussenstation zal hij dan genoodzaakt zijn ervan af te stappen? Niet weinigen denken, dat dit al het eerste het beste tussenstation zou kunnen zijn. De tijd zal het leren, maar de tijd zal ook uitwijzen, dat de hervormingen in Rusland onomkeerbaar zijn, met of zonder Jeltsin.

— o —

ZUID-AFRIKA OP WEG NAAR EEN MODERN-KAPITALISTISCHE ONTWIKKELING

De vorige keer dat wij in de kolommen van dit blad aandacht hebben besteed aan de ontwikkelingen in Zuid-Afrika (in okt. '87), wezen wij er op dat de economische verhoudingen er wel sterke overeenkomst vertonen met die in Europa en de V.S., maar dat de politieke en sociale verhoudingen veel minder ver ontwikkeld zijn. De arbeiders in Zuid-Afrika (voor de overgrote meerderheid zijn dit zwarten) hebben, zo betoogden wij, nog geen

deel aan de burgerlijke samenleving. Hun *politieke* emancipatie is nog lang niet voltooid. Daar begint nu eindelijk verandering in te komen. De laatste maanden zijn er in Zuid-Afrika onderhandelingen gaande over een nieuwe grondwet die de basis van de burgerlijke democratie ook daar moet realiseren.

Dit proces naar een volwaardig burgerlijke samenleving is in een stroomversnelling geraakt met de vrijlating van Nelson Mandela, hét symbool van de zwarte Zuid-Afrikaanse arbeiders. Een symbool van het verzet, een begenadigd spreker, iemand met een buitengewone uitstraling, een harde en gewiekste onderhandelaar, kortom een radicale demokraat. Iemand als Mandela heeft in Zuid-Afrika nog een functie, kan er nog een belangrijke historische rol vervullen. Nederland, als reeds lang volgroeide burgerlijke democratie, heeft zijn radicale democraten al lang begraven. De SDAP-politikus Troelstra was een der laatsten en in menig opzicht vergelijkbaar met ANC-politikus Mandela.

Deze 'aanpassing' van de politieke en juridische bovenbouw aan wat maatschappelijk noodzakelijk is, gaat, als gezegd, zeer snel. Uit dit hoge tempo van veranderingen blijkt eens te meer hoe volkomen achterhaald, vanuit de kapitalistische rationaliteit, de apartheid is geworden. De manier waarop Mandela de Zuid-Afrikaanse president De Klerk enige tijd geleden – aan het slot van een bijeenkomst over een nieuwe grondwet – de oren waste, spreekt wat dit betreft boekdelen. Mandela zette De Klerk voor het oog van talloze televisiekamera's te kijk als vertegenwoordiger van een „onwettig, in diskrediet geraakt minderheidsregime”. Dat is geen taal voor een nog maar kort gelden vrijgelaten gevangene, nee, dat is de taal van de nieuwe machthebber, die zich zeer wel bewust is van zijn positie, de taal van een politikus die op het punt staat de macht, of althans een deel daarvan, over te nemen teneinde een werkelijk – burgerlijk democratische – meerderheidsregering te vormen.

Mandela is evenals andere grote historische figuren, die als voorman van een bepaalde onderdrukte groep optreden, ongetwijfeld oprecht in zijn bedoelingen en in zijn streven de maatschappelijke positie van de zwarten te verbeteren en een multi-raciaal Zuid-Afrika te bouwen. Maar hij is tegelijkertijd *politikus*, een leider, iemand die niet echt deel uitmaakt van de groep die hij vertegenwoordigt. Hij weet dat de verdere ontwikkeling van Zuid-Afrika vereist dat de zwarte arbeiders worden opgenomen in de maatschappij en niet langer als paria's moeten leven. De verdere ontwikkeling van de produktiekrachten vereist geschoolde, gemotiveerde arbeiders.

Aan deze ontwikkeling een belangrijke bijdrage te leveren, dat is de historische taak van Nelson Mandela. In de praktijk betekent dit dat hij er tegelijkertijd voor moet zorgen dat ziezelfde zwarte arbeiders niet op eigen houtje gaan handelen, dat zij niet de grenzen van de burgerlijke maatschappij overschrijden. Vooruitgang, okay, en ook in een hoog tempo, maar wel gecontroleerd; niet het initiatief bij de massa, maar bij de leiders.

De recente en komende ontwikkelingen in Zuid-Afrika vormen een belangrijke vooruitgang voor de arbeidersklasse in dat deel van de wereld, in de zin dat de mogelijkheid begint te ontstaan dat hun leven wat aangenamer wordt, dat ook zij deel kunnen gaan hebben aan materiële vooruitgang. De strijd voor hun *sociale* emancipatie, voor een werkelijke bevrijding van de arbeidersklasse van economische en sociale onderdrukking en uitbuiting kan vanaf dat moment op de agenda van de historische ontwikkeling komen.

— o —

Boekbespreking

EEN BEWIJS VAN ONGELOOFLIJKE NAIVITEIT

Wie geschriften ter hand neemt uit de dagen dat de arbeidersbeweging in opkomst was of uit haar prille begintijd – en wie neemt zich heden nog deze moeite? – die konstateert dat daarin het socialisme of kommunisme *n i e t* werd opgevat als een na te streven en te verwezenlijken *i d e a l*, maar dat de strijd ervoor als een *b e l a n g e n s t r i j d* werd gezien. Daar moet je tegenwoordig bij hen die zich „socialist” noemen, of die zich tot voor kort zonder blikken of blozen „kommunist” (naar Russisch model) noemden, niet om komen. Niet bij de zich „socialist” noemende leden van de PvdA en al helemaal niet bij de generatie van die verstokte CPN-ers, die na de tweede wereldoorlog werden geboren.

Tot die generatie behoort *Gijs Schreuders*, opgegroeid in een „kommunistisch” (lees bolsjewistisch!) arbeidersgezin, sinds het begin van de jaren '60 lange tijd redakteur van *De Waarheid*, enkele jaren lid van de Tweede Kamer. In een zojuist verschenen boek schetst hij zijn ontwikkelingsgang en vertelt hij, hoe hij feitelijk al vóór de ingrijpende veranderingen in Oosteuropa begon te twijfelen, tegen beter weten in blééf verkondigen wat hij zelf al niet meer voor geheel of ten dele juist hield en tenslotte van zijn „geloof” afviel en bekennen moest dat hij zich schaamde dat geloof ooit voor zoete koek te hebben geslikt. Wat men ook van Gijs Schreuders zeggen kan, aan een sympathieke eerlijkheid ontbreekt het hem zeker niet. En zijn schrijftrant is – in tegenstelling tot die van veel bolsjewieken of ex-bolsjewieken – allesbehalve saai, maar zó dat men geboeid blijft lezen.

Schreuders heeft zijn levensverhaal, met een duidelijke verwijzing naar de titel van de bekende, in 1960 verschenen bundel opstellen van Koestler, Silone en anderen, *De man die faalde* genoemd 1). Maar wie het boek uit heeft en geen „vreemdeling in Jeruzalem” is, kan slechts konstateren, dat de auteur op geen enkele bladzijde ervan gesproken heeft over datgene waarin hij naar onze mening *w e r k e l i j k* heeft gefaald.

Voor Gijs Schreuders bestaat zijn falen hierin, dat daarginds, in het land dat zich de „Sovjetunie” noemde, zijn ideaal van een andere, betere, rechtvaardiger en socialistische samenleving gestalte kreeg. Voor ons echter bestaat zijn falen niet daaruit dat hij in de Sovjetunie ten onrechte zijn socialistisch ideaal zag en pas héél laat begreep dat het ten onrechte was. Wij beschouwen Gijs Schreuders als een „man die faalde” omdat (en doordat) hij het socialisme of kommunisme als een te verwezenlijken *i d e a l* opvatte of als een schone droom (getuige de dichtregels van Hans Lodeizen, die hij op blz. 6 heeft laten afdrukken). Van dát falen lijkt Schreuders, gezien zijn boek, niet het flauwste begrip te hebben.

Voor het falen zoals Schreuders dat zelf ziet, vormt uiteraard een werkelijk ongelooflijke *n a i v i t e i t* de direkte oorzaak. Vanwege die naïviteit, die hij geen ogenblik verheimelijkt of ontkent en die als een rode draad door heel het boek loopt, noemt Gijs Schreuders zichzelf „een dwaas”. Dat is een konklusie die zich ook zonder deze zelfbekentenis wel aan de lezer zou hebben opgedrongen. Maar waarover de lezer graag meer informatie zou willen hebben, dat is hoe het denken van de schrijver zich nu precies ontwikkeld heeft en waar hij precies stond – wat niet hetzelfde is als waar hij *z e i t* te staan – op belangrijke historische momenten. Iets daarvan vindt men wel in het boek terug, maar meestal is het wat schetsmatig. En soms leest men werkelijk met verbijstering, dat de man die – als we het mogen zeggen – zozeer met zijn eigen falen koketteert, toch

nog zonder blikken of blozen oude en al lang weerlegde bolsjewistische leugens herhaalt. Bijvoorbeeld (op blz. 56) over de Hongaarse revolutie.

Kortom: *De man die faalde* is een boek, dat wij met wel zéér gemengde gevoelens, soms hoofdschuddend, soms in opperste verwondering en soms met irritatie hebben gelezen. Die irritatie, om wat te noemen, werd vaak genoeg gewekt door de bewondering die Schreuders voor Herman Gorter blijkt te koesteren, van wie herhaaldelijk gedichten worden geciteerd. Dat alles natuurlijk met volstrekt voorbijgaan van het feit, dat ook Herman Gorter behoort tot de figuren, die door (de vroege) CPN tot uit den treure zijn verguisd en belasterd.

Het boek bevat ook hier en daar — we zeiden het hierboven reeds — tal van boeiende fragmenten, bijvoorbeeld die waarin Schreuders over zijn jeugd vertelt. Overigens zijn dat niet de enige aardige passages. Maar om ons oordeel samen te vatten: de auteur van *De man die faalde* heeft opnieuw gefaald toen hij een poging ondernam om dat falen duidelijk te maken. C.B.

1) Gijs Schreuders, *De man die faalde*, Uitgeverij Nijgh & van Ditmar, Amsterdam, 210 blz. Prijs fl. 34,90.

— o —

WAT EEN STAKING ZOAL NIET ALLEMAAL DUIDELIJK MAKEN KAN

Heeft het zin aandacht te schenken aan een staking die meer dan zestig jaar geleden uitbrak? Men mag veilig aannemen dat van degenen die destijds de direkt betrokkenen waren, de ondernemers, de arbeiders, de stakingsleiders, de vakbondsbestuurders, de burgerlijke autoriteiten en zij die een rol hebben gespeeld als 'handhavers van de orde' nog maar héél, héél weinig in leven zijn. De sociale en politieke verhoudingen van toen hebben sinds er een einde aan het konflikt kwam een grondige wijziging ondergaan. En in de verstreken jaren zijn er, ook vóór maar zeker ná de tweede wereldoorlog, stakingen geweest die op het eerste gezicht schijnbaar, vanwege hun spektakulair karakter, heel wat meer aandacht verdienen dan die welke wij op het oog hebben.

Dit alles kan natuurlijk moeilijk worden tegengesproken. Maar niet voor niets beweren wij, dat latere arbeidsgeschillen s c h i j n b a a r meer aandacht verdienen dan de staking waarvan wij de betekenis hier aan de vergetelheid willen ontrukken.

In de eerste plaats was zij spektakulair door haar opvallend lange duur. Afgezien van de staking bij de Groninger zuivelfabriek „*De Ommelanden*”, die van augustus 1952 tot oktober 1953 duurde, zijn er in Nederland maar heel weinig konflikten geweest die de stakers zó lang, dat wil zeggen meer dan een half jaar, hebben volgehouden. Een staking met een vergelijkbaar lange duur — iets minder dan zes maanden — was die van de Oost-Groninger landarbeiders in 1929.

De staking waarmee wij ons hier bezig willen houden is de houtstaking in Zaandam die op 8 april 1929 begon en op 7 oktober van dat jaar werd opgeheven. De landarbeidersstaking begon op 1 mei en eindigde op 11 oktober. Beide stakingen vonden dus praktisch gelijktijdig plaats. In augustus brak in Maastricht de zinkwitstaking uit, die tot half november duurde. Deze drie belangrijke stakingen van dat vertonen soms — vooral de

landarbeidersstaking en de houtstaking — bepaalde punten van overeenkomst. Maar er zijn, naar wij zullen zien, diverse feiten die het alleszins de moeite waard maken ons in de houtstaking nader te verdiepen. De mogelijkheid daartoe wordt ons geboden door een voortreffelijke aan die staking gewijde studie die vorig jaar in druk verschenen is ¹⁾.

Sociale conflicten, dat is bekend, werpen vaak een buitengewoon helder licht op wezenlijke kenmerken van de samenleving die in rustiger tijden op de achtergrond blijven. De houtstaking van 1929 in Zaandam bracht uiteraard de belangentegenstelling tussen ondernemers en arbeiders aan het licht. Alfons Selie en Johan van der Laan, de beide auteurs van het boek, een doctoraalscriptie ter voltooiing van hun studie aan de Vrije Universiteit van Amsterdam, hebben uitvoerig onderzoek gedaan. Zij laten niet alleen zien, dat de staking van '29 niet uit de lucht is komen vallen, maar een direkt gevolg is van conflicten die er in 1913, in 1914 en 1924 aan zijn voorafgegaan. Zij beschrijven ook de maatschappelijke positie van de tegenover elkaar staande partijen. Anders dan zij verwachtten eer zij met hun onderzoek begonnen, bleken de Zaanse houtzagerijen niettegenstaande hun steeds moeilijker wordende positie, begin '29 niet met verlies te werken doordat ze óók handel dreven in geïmporteerd gezaagd hout. Sinds 1928 trok de conjunctuur weer aan. Voor de arbeiders was dat een reden met looneisen voor de dag te komen, die in het verleden tevergeefs waren gesteld. Ziedaar een van de punten van overeenkomst met de Groningse landarbeidersstaking. Maar iets dergelijks kan men bij vele stakingen konstaten. De Zaanse staking bracht nog heel wat meer aan het licht.

Zij liet het verschil zien tussen een landelijke vakbondsleider als Brautigam, waarmee de ondernemers gràag wilden onderhandelen, en een regionale bestuurder, die de patroons „agressief” vonden. Zij toonde met hoeveel geweld de handhavers van de bestaande orde bereid zijn bij sociale conflicten op te treden. Feit waaraan meer dan dertig jaar later, in de jaren van de Amsterdamse hoofdkommissaris Van der Molen nog niets veranderd bleek. Zij maakte ook, voor zover dat nodig was, een einde aan de illusie, dat politici of zogenaamde gezagsdragers de sociale verhoudingen kunnen veranderen. Inplaats daarvan leverde zij het bewijs, dat het de sociale verhoudingen zijn die onder omstandigheden politici of gezagsdragers veranderen.

Waarop we hier doelen is de houding van de bekende sociaaldemokratische voorman Klaas ter Laan. Hij was begin februari 1914, kort voordat er dat jaar in Zaandam een houtstaking uitbrak, tot burgemeester van die plaats benoemd: de eerste sociaaldemokratische burgemeester in ons land. Uit heel Nederland waren de ogen op hem gericht toen hij luttele weken na zijn benoeming met een staking werd gekonfronteerd. Selie en Van der Laan schrijven hierover (blz. 140/141):

„Tijdens de staking (van 1914) wond hij er geen doekjes om aan wiens zijde hij zich in het konflikt had geschaard. Van het begin af aan onderhield hij nauwe kontakten met het stakingskommittee om, zonder buitenstaanders, de rust in Zaandam te garanderen. Het was Ter Laan er alles aan gelegen inmenging van burgerlijke autoriteiten in zijn gemeente te voorkomen. In zijn brieven aan de Commissaris van de Koningin bagatelliseerde hij de ordeverstoringen, die wel degelijk plaats vonden, om rijkspolitie te weren. Voor de klachten van de werkgevers dat er niet genoeg bescherming aan hun werkwilligen werd geboden, scheen hij oost-indisch doof. . . . In de gemeenteraad verwisselde hij de rol van aangeklaagde, waarin de werkgevers hem hadden gemanoeuvreed, voor die van aanklager, die de werkgevers gebrek aan samenwerking verweet. Het meest openlijk trad zijn stellingname aan het einde van de staking aan het licht. Op geraffineerde wijze wist hij 44 stakingsbrekers uit Duitsland buiten zijn gemeente

te houden . . .”

„De staking van 1929 liet een geheel andere Ter Laan zien . . . De Commissaris van de Koningin . . . werd uitgebreid op de hoogte gesteld van alle ongeregelde heden, waarbij ook de angst voor politie van buiten volledig verdwenen bleek te zijn. Het Zaandamse politiekorps zou zelfs bijna verdrievoudigd worden . . . Op de dag dat de staking uitbrak benoemde hij Giard tot inspekteur van politie, van wie hij kon verwachten dat deze de stakers niet zou ontzien. . . . De wijze waarop Ter Laans politie optrad, verschilde dag en nacht van de manier waarop deze zich in 1914 had opgesteld . . . Zo actief als hij de onderkruipers had geweerd in 1914 zo passief stelde hij zich op in 1929 . . .” Enz.

Selie en Van der Laan pogen deze zo totaal veranderde houding van de sociaaldemokratische burgemeester te verklaren. Hun verklaring komt niet in i e d e r opzicht overeen met de onze. Maar zij dringen naar onze mening tot de kern van de zaak door, waar zij de oorzaak zoeken in de positie en in het wezen van de toenmalige sociaaldemocratie en van de toenmalige SDAP, de partij waartoe Ter Laan behoorde.

De SDAP, zo betogen de twee auteurs, „voerde een tweeslachtige politiek; zij ging uit van een marxistisch beginselprogramma, maar hield door haar praktisch handelen in de politiek de bestaande orde in stand . . . Heel geleidelijk begon de spanning tussen het politiek handelen en de revolutionaire uitgangspunten zichtbaar te worden . . .” (blz. 60/61).

Zoals opgemerkt zijn Selie en Van der Laan inderdaad tot de kern van de zaak doorgedrongen. Het verschil tussen hen en ons bestaat echter hierin, dat wij het beginselprogramma van de SDAP niet voor een marxistisch programma houden en dat wij de SDAP, ook de vroege SDAP, een progressief-burgerlijke partij vinden. Wat Selie en Van der Laan haar tweeslachtigheid noemen, is de tegenstelling tussen de revolutionaire mythe — de revolutionaire schijn, zo men wil — en haar burgerlijke praktijk. Niettemin, met hun opmerking over het geleidelijk meer en meer zichtbaar worden van de spanning zitten de twee auteurs niet zo ver bezijden de waarheid. Met het verstrijken van de tijd neemt weliswaar het politieke belang van de mythe geenszins af, maar wordt het wel voortdurend moeilijker die in stand te houden.

Vanzelfsprekend is het onderscheid in beoordeling van de SDAP geen enkele reden om het boek van Selie en Van der Laan minder positief te waarderen. Het tweetal heeft een uitermate objectief en zakelijk relaas van een belangrijke staking gegeven. Daarin wordt duidelijk beschreven, dat de arbeiders zowel in 1914 als in 1929 met de rug tegen de muur stonden. De lezer verneemt ook, aan de hand van de cijfers, dat het opheffen van de staking slechts met een betrekkelijk geringe meerderheid werd aanvaard, dit in tegenstelling met de landarbeidersstaking, waar tegen opheffing van de staking werd geprotesteerd door zo'n tachtig procent van de stakers. Die staking werd dan ook achter de rug van de arbeiders om opgeheven en een akkoord met de boeren gesloten.

Maar de twee auteurs hebben niet alleen objectief en zakelijk geschreven, hun boek geeft ook tal van details, die licht werpen op de sociale verhoudingen, dat wil zeggen op de maatschappelijke tegenstellingen. Uit hun nauwkeurige beschrijving blijkt niet alleen, dat de arbeiders strijd voor hun belangen voerden, maar dat in de klassenstrijd de ondernemers zich al evenmin onbetuigd laten en dat dit laatste niet alleen het geval is ten tijde van het konflikt, maar al evenzeer op andere momenten. Strijd tussen de klassen — zo leert de staking van 1929 in Zaandam — is er eigenlijk altijd. Om een voorbeeld te noemen: er werd in de bedrijfstak in kwestie heftig touwgetrokken over het tijdstip waarop een c.s.o. moest worden afgesloten. De ondernemers wilden steeds een zo vroeg mogelijke

datum, februari bij voorkeur, omdat dan in Noordeuropa (Rusland en de Scandinavische landen) , waar het hout gekapt werd, de winter nog niet voorbij was. De houtaanvoer kwam pas in de tweede helft van april/begin mei en in februari was er dus nauwelijks werk voor de losse arbeiders wier onderhandelingspositie op dat moment derhalve zwak was.

Ander voorbeeld van de methoden die de ondernemers in de strijd gebruikten: toen duidelijk werd dat het tot een konflikt zou komen, namen zij op de valreep opeens nog tal van extra en in feite overbodige arbeidskrachten aan, daar die, als de staking begon, een beroep op de stakingskassen zouden kunnen doen en op die manier het konflikt zo'n zware financiële belasting voor de vakbonden zou worden dat die het niet lang zouden kunnen volhouden.

Interessant is ook wat er verteld wordt over de werving van onderkruipers, hoe de arbeiders daarop reageerden en hoe de autoriteiten. En tenslotte hebben de schrijvers niet verzuimd er op te wijzen dat in het industriële Zaandam praktisch de gehele bevolking sympathie voor de stakers toonde. Dat geldt niet alleen voor het personeel van andere Zaanse fabrieken, het geldt al niet minder voor de kleine middenstand met zijn vele winkeliers. Er werd op krediet of tegen inkoopprijzen geleverd.

Aardig is een voorval, dat in het boek met geuren en kleuren wordt verhaald. Toen namelijk op een gegeven moment onderkruipers in een bepaalde winkel inkopen probeerden te doen, drongen stakers en anderen de winkel binnen om de winkelier duidelijk te maken dat wanneer hij „aan die lui” leverde hij de klandizie van de anderen wel kon vergeten.

Ruiger ging het toe toen een gewonde bedrijfsleider per ambulance van het station van Zaandam zou worden vervoerd. Het tot de arbeidersklasse behorende publiek drong op, omringde de ambulance en vertelde de chauffeur, dat z'n banden en z'n ruiten zouden worden vernield als hij de bedrijfsleider inderdaad vervoerde. De chauffeur zwichtte. De bedrijfsleider, die zich al in de ambulance bevond, werd er weer uitgehaald. Dit is overigens niet het enige staaltje van tot uitbarsting komende klassewoede dat in het boek wordt vermeld.

Selie en Van der Laan hebben niet alleen ijverig naspeuringen verricht in allerlei archieven – van fabrikanten, van de gemeente, enz. of korrespondentie, die tussen burgemeester Ter Laan en de Commissaris van de koning bijvoorbeeld – maar ook de kranten van die dagen ijverig nageplozen, de lokale in de eerste plaats.

Wat daarbij boven water kwam was onder meer de duidelijk arbeidersvijandige houding van de overheid, van de rechterlijke macht in het bijzonder en voorts de waardering, die de ondernemers voor een vakbondsman als Brautigam koesterden, die zij achteraf bedankten voor zijn gematigdheid en die zij van tevoren – wetend wat voor vlees zij in de kuip kregen – met vertrouwen en opluchting zagen komen. Ook wat dat betreft zette de Zaanse staking het wezen van de vakbeweging in het volle licht.

De titel van het boek is ontleend aan een vermaning van een van de bonden. Dat de schrijvers juist deze vermaning als titel hebben gekozen is voor ons het bewijs dat ná hun onderzoek de staking geen enkel geheim meer voor hen had.

1) Alfons Selie en Johan van der Laan, „*Hoofden koel, Handen in de zakken*”, De houtstaking van 1929 in Zaandam. Uitgeverij, „Amor Vincit Omnia, Westzaan, 180 blz. Prijd fl. 34,50.

DE REGERING ALS EEN KOMMITTEE TER BEHARTIGING VAN DE BELANGEN DER BOURGEOISIE

Als iemand de woorden van Marx, dat een regering niets anders is dan een kommitee ter behartiging van de belangen der bourgeoisie, in twijfel mocht trekken, dan moet — zou men haast denken — de huidige regering Lubbers-Kok hem wel tot andere geadchten hebben gebracht. Want de huidige regering laat niets na om duidelijk te maken, dat ook de sociaaldemokratie niets te maken heeft met socialisme, noch met het behartigen van de belangen van de arbeiders of die van de minst draagkrachtigen.

Dat niets minder waar is blijkt uit het handelen van de PvdA. Niet alleen in dit kabinet, maar in alle vorige kabinetten — o.a. de kabinetten waarin Willem Drees een grote rol speelde in de jaren kort na de tweede wereldoorlog — maar ook in het kabinet-Den Uyl in de jaren zeventig. Van Drees herinneren we ons, dat hij de man was van de „bestedingsbeperking” een beperking waarvan juist de arbeidersklasse de dupe werd. Van het kabinet onder Joop den Uyl herinneren we ons, dat hij de eerste was, die bepleitte dat de Wao-ers best vijf procent van hun uitkering konden missen. Het ging toen niet door, omdat de weerstand tegen zo'n maatregel nog te groot was. Ook onder zijn kabinet kwam de WIR-regeling tot stand. De wet voor die regeling werd ingediend door de toenmalige minister van economische zaken Ruud Lubbers. Het was een wet, die de ondernemers in staat stelde hun investeringen voor een belangrijk deel op de overheid te verhalen. Lubbers, als indiener van het wetsontwerp, maakte er als eerste „oneigenlijk” gebruik van en sleepte zo een bedrag van — als we het ons goed herinneren — zo'n vierhonderduizend gulden in de wacht. Ook het eerste en het tweede kabinet-Lubbers wist van wanten. Maar de aanval op de arbeidersklasse was nog niet voldoende naar de zin van de ondernemers. Daarvoor was het nodig de PvdA in de regering op te nemen. Met de „socialisten” in de regering zou het mogelijk zijn om de aanval op het levenspeil van de arbeiders op alle fronten te openen. En . . . het is volledig gelukt. De PvdA bleek een zeer willige partner te zijn om de beoogde doeleinden te bereiken.

Daar was eerst het plan-Oort, die juist de minst draagkrachtigen trof en de mensen met de hoge salarissen bevoordeelde. Daarna kwam de aanval op het ziekengeld en op de WAO-uitkeringen. Nadat de staatssecretaris van sociale zaken Elke ter Veld eerst had verklaard dat die aanval op de WAO slechts „over haar lijk” tot stand kon komen, was ze er later de felste verdedigster van. Kok, die de ene dag verklaarde, dat hij het niet zou meemaken, dat er ontkoppeling kwam, kapituleerde de volgende dag en slikte de koppeling.

Hoe is er niet gescholden op mevrouw Ter Haar vanwege haar houding tegenover de asielzoekers. Haar werd meedogenloosheid verweten. Dat was in het eerste kabinet-Lubbers. In zijn tweede kabinet nam mevrouw Korte van Hemel de plaats van mevr. Ter Haar in. Haar beleid was al even slechts als dat van haar voorgangster. En toen, in het derde kabinet Lubbers, kregen we Aad Kosto, de „socialist”. Zijn beleid slaat alles. Zoals Gustav Noske de slachter werd van de Duitse arbeidersklasse in de Duitse revolutie, zo is Aad Kosto de slachter van de asielzoekers. Met een wet wil hij zelfs beletten, dat een Nederlandse inwoner trouwt met een Turk, Marokkan, Vietnamees of noem maar op. Dat mag alleen wanneer je geld genoeg hebt.

Uit alles blijkt duidelijk, dat de sociaaldemokratie altijd was en nog is de beste verdedigster van de kapitalistische klassenmaatschappij. Marx wist het zo'n 150 jaar geleden al. Wij ondervinden het thans aan den lijve. De mythe, dat de sociaaldemokratie opkomt voor de belangen van de minst draagkrachtigen verliest steeds meer haar glans.